

Zimní sčítání vodních ptáků ve středních Čechách – některé zajímavější výsledky z posledních let

Winter census of waterfowl in Central Bohemia – some interesting results from recent years

Pavel Bergmann,⁽¹⁾ Jindra Mourková,⁽²⁾ Michal Bílý⁽³⁾

⁽¹⁾ Uralská 6, 160 00 Praha 6

⁽²⁾ Václava Rabase 871, 272 01 Kladno

⁽³⁾ Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, Podbabská 30, 160 62 Praha 6

Úvod

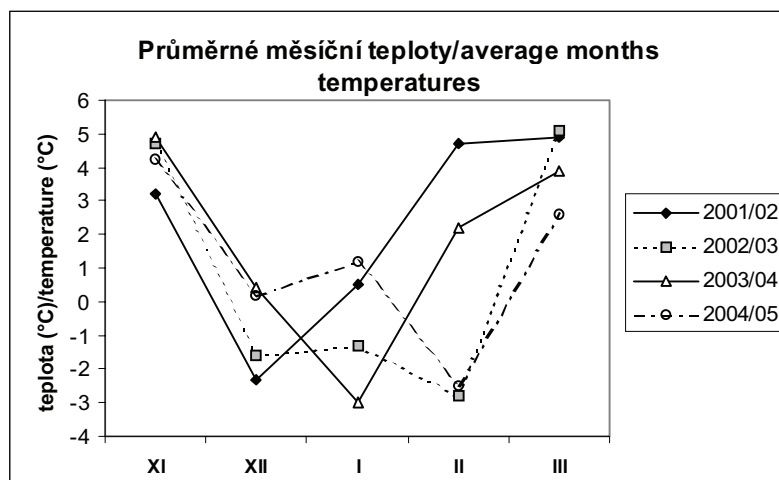
Zimní sčítání vodních ptáků je monitorovací program navazující, respektive doplňující tzv. Mezinárodní sčítání vodních ptáků. To v Evropě probíhá od roku 1965 a téměř od samého začátku se zapojilo i tehdejší Československo (MUSILOVÁ & MUSIL 2004). Ve středních Čechách probíhalo sčítání poměrně intenzivně již v 70-tých letech minulého století především pod vedením doc. W. Černého. V té době se zde sčítala větší část Vltavy a Labe 3 – 7x za zimní sezónu. (Pražská Vltava se sčítala pravidelně od října do dubna 1x za měsíc, Labe a mimopražská část Vltavy v některých letech pouze v listopadu, lednu a březnu). Přibližně od první poloviny 80. let do první poloviny 90. let došlo ve středních Čechách k výraznému poklesu intenzity sčítání. K znovuobnovení sčítání na celé Vltavě a Labi v hranicích středních Čech došlo od zimní sezóny 1995/96. Tato sčítání probíhala 3x za zimu – v prosinci, lednu a únoru. Souhrnné výsledky z jednotlivých sezón jsou pravidelně publikovány ve Zprávách ČSO (např. MOURKOVÁ & BERGMANN 2005, BERGMANN, BÍLÝ & MOURKOVÁ 2005). Poslední shrnutí výsledků sčítání na pražské Vltavě (z období 1975/76 – 1999/2000) je publikováno v práci BERGMANNA (2002).

Tento příspěvek prezentuje některé zajímavější údaje ze středočeských úseků Vltavy a Labe z let 2001/02 – 2004/05 a z dekádoých sčítání v Praze v zimách 2003/04 a 2004/05.

Metodika

Od zimní sezóny 2003/2004 je zimní sčítání vodních ptáků ve středních Čechách organizováno v pěti termínech – tj. v měsíčních intervalech od listopadu do března a postupně se rozšířil počet sčítaných lokalit. V současné době probíhá sčítání kromě Vltavy a Labe i na dalších tekoucích vodách (Berounka, Sázava, Jizera, Litavka) a také na různých typech stojatých vod (rybníky, pískovny, přehrady, průmyslové vody). Intenzivnější sčítání probíhá stejně jako v dřívější době na Vltavě v Praze (sčítá se v dekádoých intervalech od konce listopadu do poloviny března).

Sčítání je prováděno metodou pochůzky podél břehu sledovaných lokalit, vždy přibližně uprostřed měsíce a je realizováno díky aktivní spolupráci řady spolupracovníků – členů České společnosti ornitologické, kterým tímto patří hluboký a upřímný dík. Doplnující meteorologické údaje pocházejí z meteorologické stanice Praha – Ruzyně.

Obr. 1: Teplotní průběh (měsíční průměr průměrných denních teplot) v zimách 2001/02 – 2004/05.

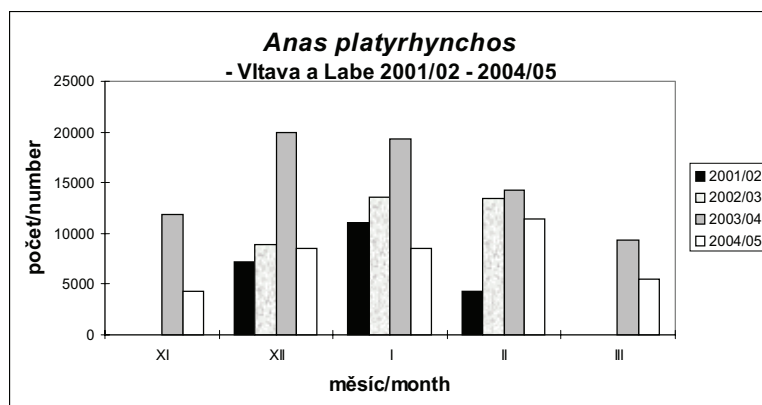
Fig. 1: Temperatures during winters 2001/02 – 2004/05 (month average of average day temperatures).

Výsledky a diskuse

V hodnoceném období bylo na sledovaných středočeských vodách zaznamenáno zimování 55 druhů vodních, či na vodu vázaných ptáků. Zde je nutno poznamenat, že číslo je orientační, vzhledem k obtížnosti přesné definice pojmu „vodní pták“ (např. ve skupině bahňáků). Do jmenovaného počtu nejsou zahrnuty druhy domácí (např. pižmovka velká) a druhy exotické, zjevně uniklé ze zajetí (např. kachnička mandarinská).

Poznámky k jednotlivým druhům

Kachna divoká (*Anas platyrhynchos*) je každoročně nejen nejhojnějším vrubozobým, ale i nejběžnějším zimujícím druhem na většině sledovaných lokalit. Je druhem hojně zastoupeným na velkých tocích (Vltava, Labe) s výjimkou úseku Vltavy nad Prahou, který však celkově patří k úsekům chudším, jak co do druhů, tak do početnosti ptáků. Kachna divoká dosahuje nejvyšší početnosti v nejchladnějším měsíci dané zimy. Maximální celkové počty jsou 10 až 15 tisíc jedinců, v zimě 2003/04 asi 20 tisíc jedinců (Obr. 2).

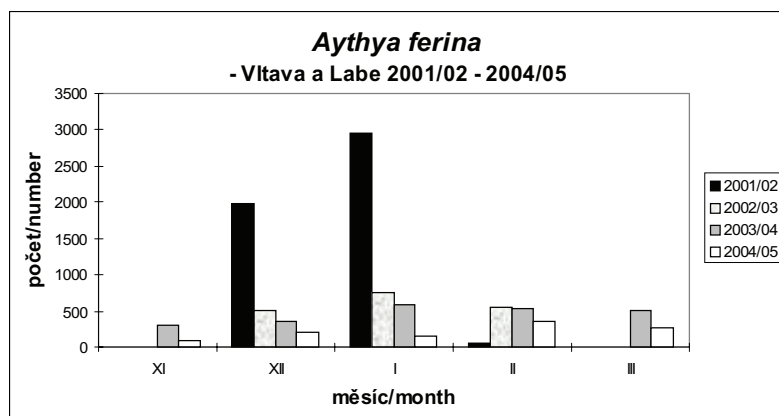
Obr. 2: Celkové počty kachen divokých (*Anas platyrhynchos*) na Vltavě a Labi ve středních Čechách.

Fig. 2: Total numbers of Mallards (*Anas platyrhynchos*) on Vltava and Labe rivers in Central Bohemia.

Oba běžné druhy potáplivých kachen **polák velký** (*Aythya ferina*) a **polák chocholačka** (*Aythya fuligula*) vykazují v uplynulých letech velký pokles početnosti. V sezóně 2001/02 zimovalo ve středních Čechách kolem 3000 poláků velkých a 3500 poláků chocholaček. Po povodni v roce 2002 počet poklesl u poláka velkého na 1/5 a u poláka chocholačky na 1/2 předchozího stavu. Tento pokles je velmi dobře patrný na úseku Vltavy v centrální Praze, kde ještě před 6 lety představovaly oba druhy po většinu zimy nejpodstatnější část ptáků vodní hladiny. Nyní se zde pravidelně vyskytuje pouze několik jedinců. K podobné, i když ne tak dramatické redukci počtu došlo i na dalších sledovaných úsecích. K dominujícím druhům patří nyní polák velký pouze na úseku Labe mezi Mělníkem a Horními Počápy. Pokles početnosti poláka chocholačky na středočeských úsecích řek je částečně kompenzován její vyšší koncentrací na úseku Labe okolo Litoměřic. Přestože počty obou druhů klesaly již dříve (kulminace se datuje do období kolem roku 1995), významný vliv na pokles početnosti má pravděpodobně změna charakteru říčního dna a úbytek vhodných lovišť po povodních roku 2002.

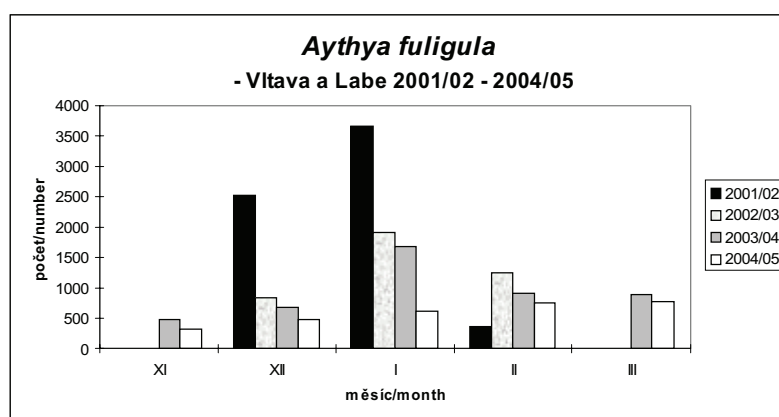
Průběh početnosti v jednotlivých zimách velmi dobře koresponduje s teplotním průběhem zimy (Obr. 3 a 4). Změny početnosti v průběhu zimy nejlépe dokumentují podrobné údaje z pražské Vltavy (Obr. 5 a 6).

Morčák velký (*Mergus merganser*) se ve větších počtech vyskytuje nárazově, především ve studenějších zimách. Jeho celková početnost byla v minulosti pravděpodobně podhodnocována, neboť se s oblibou zdržuje na menších tocích s rychleji proudící a čistší vodou (Jizera, Berounka), které byly z hlediska sčítání ptáků donedávna opomíjeny. Tento druh se ve zmínovaných zimách objevoval až během prosince a maximálních počtů dosahoval téměř vždy v lednu. Pouze v zimě 2004/05 dosahuje maxima až v únoru (do té doby byla tato zima velmi mírná). Maximální počty v jednotlivých zimách dosahují 150–500 jedinců (Obr. 7).

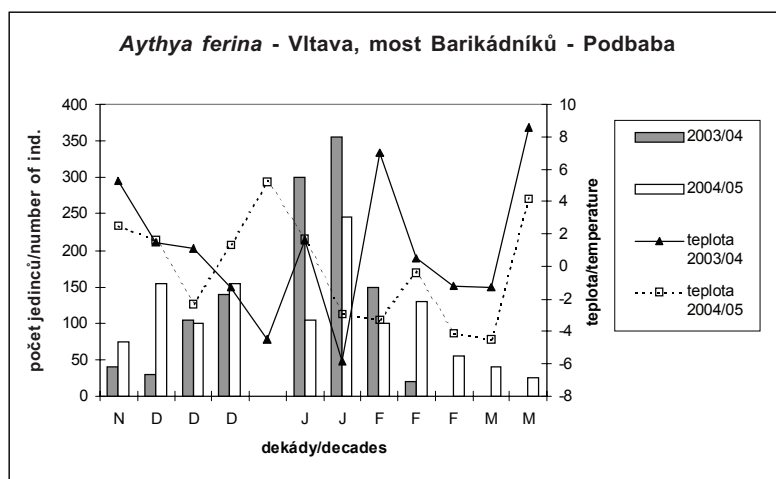
Obr. 3: Celkové počty poláků velkých (*Aythya ferina*) na Vltavě a Labi ve středních Čechách.

Fig. 3: Total numbers of Common Pochards (*Aythya ferina*) on Vltava and Labe rivers in Central Bohemia.

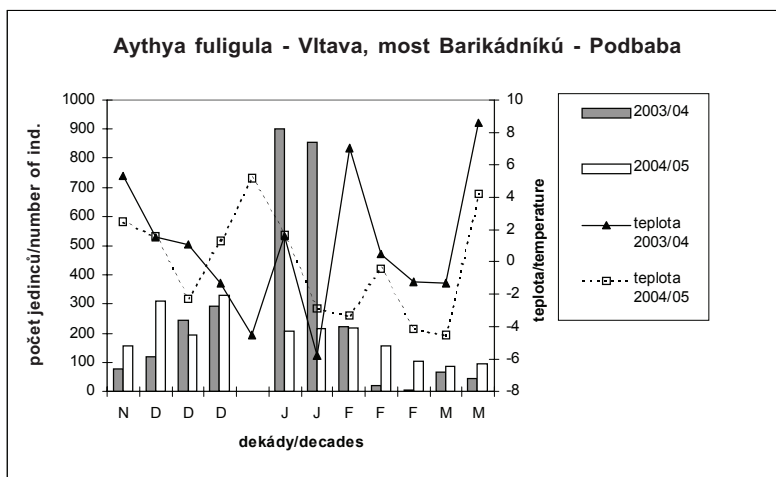
Obr. 4: Celkové počty poláků chocholaček (*Aythya fuligula*) na Vltavě a Labi ve středních Čechách.

Fig. 4: Total numbers of Tufted Ducks (*Aythya fuligula*) on Vltava and Labe rivers in Central Bohemia.

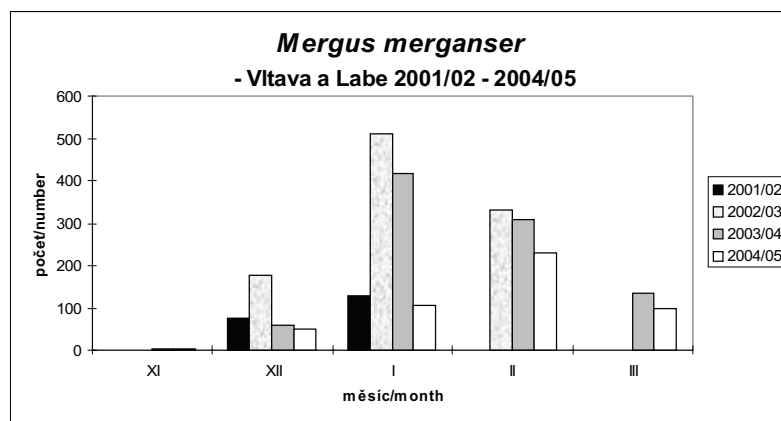
Obr. 5: Celkové počty poláků velkých (*Aythya ferina*) na části pražské Vltavy v jednotlivých dekádách. Křivka vyjadřuje průměrnou denní teplotu v jednotlivých dekádách.

Fig. 5: Total numbers of Common Pochards (*Aythya ferina*) on Vltava river in Prague in different decades – average day temperatures in different decades.

Obr. 6: Celkové počty poláků chocholaček (*Aythya fuligula*) na části pražské Vltavy v jednotlivých dekádách. Křivka vyjadřuje průměrnou denní teplotu v jednotlivých dekádách.

Fig. 6: Total numbers of Tufted Ducks (*Aythya fuligula*) on Vltava river in Prague in different decades – average day temperatures in different decades.

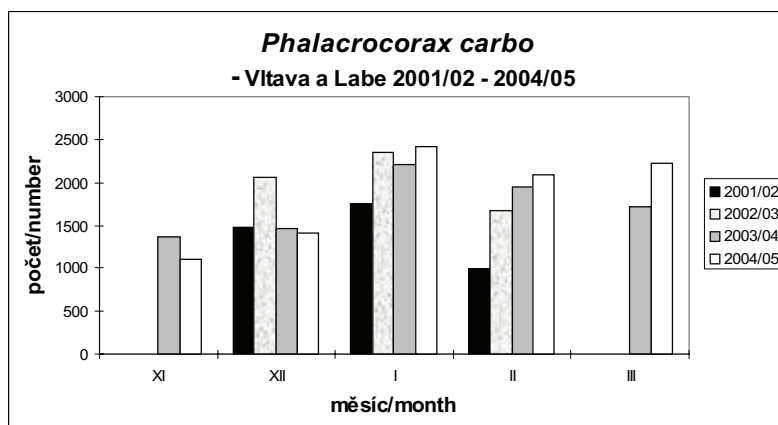
Obr. 7: Celkové počty morčáků velkých (*Mergus merganser*) na Vltavě a Labi ve středních Čechách.

Fig. 7: Total numbers of Goosanders (*Mergus merganser*) on Vltava and Labe rivers in Central Bohemia.

Početnost **hohola severního** (*Bucephala clangula*) v uplynulých letech poklesla. V 90. letech zimovalo v Praze až 100 jedinců, v současnosti cca 20–40 jedinců. Dnes bývá častější na Vltavě pod Prahou a na Labi. Ze vzácnějších, ale pravidelně v počtu alespoň několika jedinců vyskytujících se druhů kachen je třeba zmínit alespoň **čírku obecnou** (*Anas crecca*), **poláka malého** (*Aythya nyroca*) a **poláka kaholku** (*Aythya marila*).

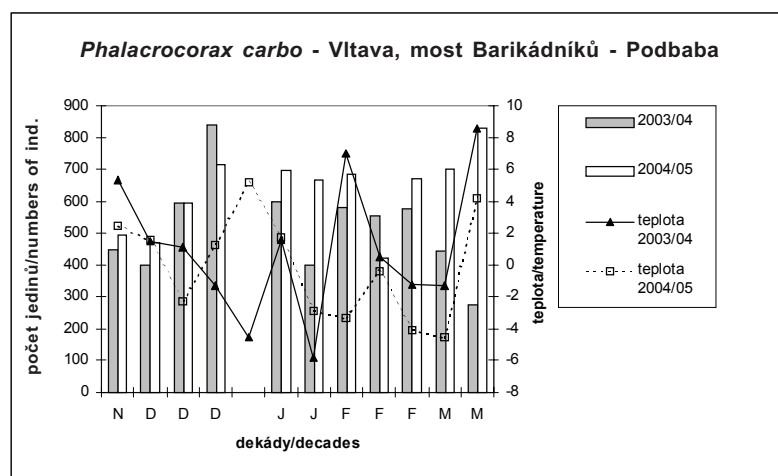
Zimoviště **labutí velkých** (*Cygnus olor*) se nacházejí výhradně ve městech. Nejvýznamnější shromaždiště je v centrální Praze, mezi mosty Železničním a Palackého, kde počet labutí po většinu zimy přesahuje 100 jedinců. Na území celé Prahy je to pravidelně přes 200 jedinců. Další významná zimoviště se nachází na Labi v Kolíně (okolo 50 jedinců) a dále v Poděbradech a Nymburce.

Kormorán velký (*Phalacrocorax carbo*) dosahuje maximální početnosti 1800 až 2500 jedinců. Jeho početnost v průběhu zimy i mezi sezónami kolísá jen nevýrazně (Obr. 8). Pouze při oteplení na konci zimy kormoráni sledované řeky opouštějí (Obr. 9). Distribuce početnosti kormorána je na sledovaných tocích do velké míry proměnlivá během dne, neboť loviště kormoránů se často nacházejí ve značné vzdálenosti od nocovišť. Největší středočeské shromaždiště se nachází na Císařském (Trojském) ostrově na pražské Vltavě. Jedná se o atraktivní lokalitu, kde má říční koryto přirozený, peřejnatý charakter, je zde zachován břehový porost vysokých topolů (nocoviště) a díky částečnému uzavření přístupových cest (areál čistírny odpadních vod) jsou zde ptáci minimálně rušeni. Významným prvkem i je blízký plavební kanál a zdymadlo, pod jehož komorami se nachází oblíbené loviště kormoránů.

Obr. 8: Celkové počty kormoránů velkých (*Phalacrocorax carbo*) na Vltavě a Labi ve středních Čechách.

Fig. 8: Total numbers of Great Cormorants (*Phalacrocorax carbo*) on Vltava and Labe rivers in Central Bohemia.

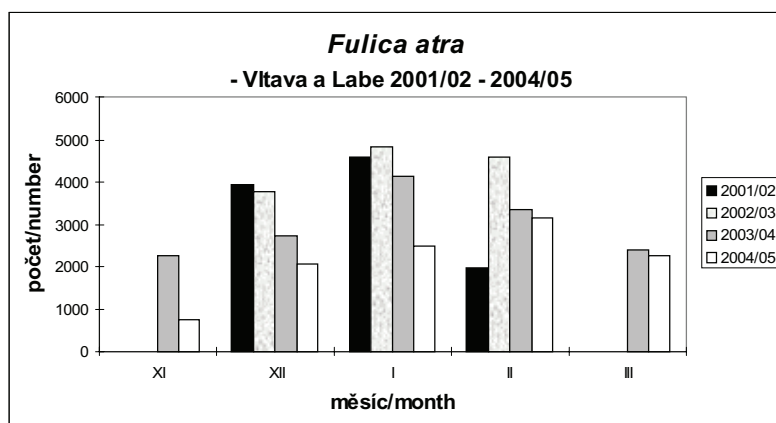

Obr. 9: Celkové počty kormoránů velkých (*Phalacrocorax carbo*) na části pražské Vltavy v jednotlivých dekádách. Křivka vyjadřuje průměrnou denní teplotu v jednotlivých dekádách.

Fig. 9: Total numbers of Great Cormorants (*Phalacrocorax carbo*) on Vltava river in Prague in different decades - average day temperatures in different decades.

Z racků se kromě nejběžnějšího **racka chechtavého** (*Larus ridibundus*) ve středních Čechách pravidelně zdržují **racek bouřní** (*Larus canus*), **racek stříbřitý** (*Larus argentatus*) a **racek bělohlavý** (*Larus cachinnans*). Racek bouřní se vyskytuje pravidelně v počtu desítek jedinců. Dva další, vzácnější druhy se zpravidla vyskytují jednotlivě, nebo v malých skupinkách a jsou, zvláště v poslední době, zjišťováni každoročně. U obou těchto druhů bývají častěji viděni mladí ptáci. Vzhledem k tomu, že byly tyto 2 druhy taxonomicky odděleny teprve velmi nedávno, nelze současné početnosti každého z nich se staršími daty srovnávat. Zcela ojediněle se na středočeských tocích objevuje racek žlutohý (*Larus fuscus*).

Lyska černá (*Fulica atra*) je běžným zimujícím druhem na všech sledovaných lokalitách, její početnost v uplynulém období mírně poklesla. Svoji početností téměř nereaguje na změny teplot v průběhu zimy. Maximální početnosti ve vrcholu zimy dosahuje kolem 3 až 5 tisíc jedinců (Obr. 10). Začátek a konec zimy je částečně ovlivněn protahujícími ptáky.

Obr. 10: Celkové počty lysek černých (*Fulica atra*) na Vltavě a Labi ve středních Čechách.

Fig. 10: Total numbers of Coots (*Fulica atra*) on Vltava and Labe rivers in Central Bohemia.

K druhům, které se vyskytují v nižších počtech, avšak pravidelně, patří **slípka zelenonohá** (*Gallinula chloropus*) a **potápka malá** (*Tachybaptus ruficollis*). Jejich početnost je při sčítání pravděpodobně mírně podhodnocována, protože často unikají pozornosti vzhledem ke způsobu života (nejen slípka, ale i potápka malá se často vyskytuje skrytě u břehů, potápka malá navíc tráví velkou část času pod vodou). Potápka roháč (*Podiceps cristatus*) vykazuje vyšší počty v chladnějších zimách. Početnost zimujících **volavek popelavých** (*Ardea cinerea*) je problematické přesně

stanovit, neboť mnoho jedinců se zdržuje ve velkých vzdálenostech od vody a do našeho sčítání tedy není zahrnuto.

Závěry

Údaje prezentované v tomto článku dokumentují změny početnosti nejhojnějších druhů na největších a tradičně sledovaných tocích ve středních Čechách a to Vltavě a Labi. Do změn početnosti jednotlivých zimujících druhů zasáhly v poslední době především povodně v létě 2002 (FIŠEROVÁ & BERGMANN 2003). Při těchto povodních došlo na dolní Vltavě k vymletí koryta až na štěrky a tím ke ztrátě potravní nabídky pro vodní ptáky. To se markantně projevilo u obou zde pravidelně zimujících druhů rodu *Aythya* tj. poláka velkého a chocholačky, které se živí převážně živočišnou potravou ze dna řeky (Redukce zimovišť poláka chocholačky na dolní Vltavě byla částečně kompenzována nárůstem početnosti na jiných našich zimovištích – především na některých úsecích Labe od Mělníka po Lovosice). Podstatně méně se pokles početnosti projevil u kachny divoké nebo lysky černé, u kterých v potravě převažuje rostlinná složka. U kormorána velkého nedošlo vlivem povodní k významnějším změnám početnosti.

Sezónní dynamiku početnosti jednotlivých druhů ovlivňují především klimatické podmínky té které zimy. Sledovaná sezónní dynamika může v některých případech znamenat odlet ptáků ze sledované oblasti, v jiných však přesun jedinců na stojaté vody (MOURKOVÁ & BERGMANN 2005). Vzhledem k malému množství dat ze stojatých vod (teprve 2 sezóny), bude možné podrobné sledování tohoto fenoménu až v průběhu dalšího výzkumu.

Summary

Results of the waterfowl census in Central Bohemia, including the important wintering site on Vltava river in Prague are summarized in this paper. Reasons of the abundance changes are discussed. The results are summarised in the figures.

Literatura

- BERGMANN P., 2002: Změny v zimování vodních ptáků na Vltavě v Praze v poslední čtvrtině 20. století. *Sylvia*, 38: 61-74.
- BERGMANN P., BÍLÝ M. & MOURKOVÁ J., 2005: Zimní sčítání vodních ptáků ve středních Čechách v sezóně 2004/05. *Zprávy ČSO*, 61: 29-35.
- FIŠEROVÁ J. & BERGMANN P. 2003: Zimní sčítání vodních ptáků ve středních Čechách – Vltava, Labe 2001/2002 a 2002/2003. *Zprávy ČSO*, 58: 5-14.
- MOURKOVÁ J. & BERGMANN P., 2005: Zimní sčítání vodních ptáků ve středních Čechách v zimě 2003/04. *Zprávy ČSO*, 60: 5-18.
- MUSIL P. & MUSILOVÁ Z., 2004: Mezinárodní sčítání vodních ptáků v České republice v lednu 2004. *Zprávy ČSO*, 59: 33-43.